AUT, XLVI, 2008, p. 25-31

O PERSONALITATE DISTINCTĂ A LINGVISTICII ROMÂNEŞTI

de

Vasile D. ȚÂRA

Dăruit cu harul cercetătorilor capabili să ajungă în tainițele nepătrunse ale înțelesurilor şi ale expresivității limbajului artistic, lingvistul şi profesorul Gheorghe I. Tohăneanu impresionează prin subtilitatea interpretării limbajului poetic, prin originalitatea ideilor şi prin frumusețea unică a discursului.

Cei care l-au cunoscut la începutul carierei universitare, în anul 1949, au văzut în asistentul de atunci „un clasicist cercetat adesea de zeii literaturii româneşti”[1], fascinant „prin erudiția sa (ieşită mult din comun), prin claritatea expunerii şi prin calitățile didactice rar întâlnite”[2]. În timpul care a urmat (aproape şase decenii), profesorul G. I. Tohăneanu a rămas acelaşi stăpân distinct al cuvântului rostit şi scris, opera sa impresionând deopotrivă prin frumusețea şi ineditul comunicării, ca şi prin bogăția şi noutatea ideilor.

Dacă în lumea ştiințifică şi culturală Domnia Sa este o personalitate bine-cunoscută şi apreciată, pentru comunitatea academică timişoreană şi mai ales pentru Universitatea de Vest din Timişoara are valoare emblematică. Din 1956, când s-a întemeiat Facultatea de Filologie la această universitate, destinul şi viața profesorului s-au contopit cu rosturile şi cu evoluția instituției pe care a slijit-o cu exemplară dăruire. Alături de profesorii Gheorghe Ivănescu, Eugen Todoran şi Ştefan Munteanu, a pus temeiurile filologiei timişorene şi a deschis făgaş durabil culturii umaniste într-un oraş dominat până atunci de interesul pentru tehnică şi pentru ştiințele exacte.

---

[1] Al. Niculescu, *G. I. Tohăneanu „dincolo de cuvinte”*, în vol. *G. I. Tohăneanu 70*, Timişoara, Editura Amfora, 1995, p. 363.

[2] Th. Hristea, *Personalitatea profesorului G. I. Tohăneanu*, în *vol. cit.*, p. 247.

BDD-A6411 © 2008 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:17 UTC)

Dascălul eminent, admirat de zeci de generații de studenți, dintre care mulți i-au devenit discipoli fideli, este dublat de savantul autentic, atât de rar în vremea noastră, când specializările sunt tot mai înguste.

Opera științifică și culturală a profesorului G. I. Tohăneanu este impresionantă nu numai prin amploare: 17 cărți și peste 600 de studii și articole publicate în reviste de specialitate, la care se adaugă participarea la sute de emisiuni radio și TV pe teme lingvistice și culturale. Ea se impune mai ales prin amploarea și profunzimea investigației, prin originalitatea metodei de cercetare a structurii și semnificației comunicării poetice și, implicit, prin contribuțiile aduse la dezvoltarea stilisticii și a lexicologiei românești.

Deși născut la gurile Dunării și așezat de-o viață în Câmpia Banatului, Profesorul a iubit întotdeauna semeția munților, a năzuit spre crestele Carpaților Meridionali dinspre Ardeal și Țara Bârsei, locuri pe care le-a străbătut mereu, așa cum la masa de lucru s-a oprit numai asupra piscurilor literaturii române și antice: Ion Budai-Deleanu, Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga și Nicolae Labiș, Macrobius și Vergiliu. Studiile sale consacrate limbajului artistic din operele scriitorilor români pomeniți mai sus ne dau măsura întreagă a savantului împătimit de sensurile adânci ale cuvintelor, *iscodite*, cum îi plăcea să spună, în istoria devenirii lor de la naștere, în îndepărtatele vremi antice, până în zilele noastre, cu toate conexiunile semantice și prefacerile formale dobândite de la mii de generații de vorbitori anonimi. Tot aici întrevedem existența poetului refulat care a fost profesorul G. I. Tohăneanu, convins de adevărul zicerii lui Blaga, după care „limba este întâiul mare poem al lumii". Poetul Tohăneanu este însă deplin „deconspirat" de inspiratele traduceri din opera lui Vergiliu: *Eneida* (Timișoara, ANTIB, 1994, 652 p.) și *Bucolice. Georgice* (Timișoara, Editura Amarcord, 1999, 292 p.).

Nu este nici locul, nici timpul să facem aici o analiză ori măcar o succintă prezentare a vastei și originalei opere științifice a profesorului G. I. Tohăneanu. Cărțile și studiile sale sunt foarte bine cunoscute, citite și citate în lumea filologică românească, de aceea vom sublinia doar câteva dintre elementele definitorii ale contribuției și concepției sale lingvistice, care îl așază într-o poziție bine individualizată în lingvistica românească. Vom apela, în acest scop, și la mărturiile unor personalități ale lingvisticii și culturii noastre, referitoare la cărțile și la contribuția profesorului G. I. Tohăneanu la cercetarea lexicului și a limbaului artistic românesc.

Mai întâi însă vom reproduce mărturisirea autorului însuși despre *cuvânt* și despre opera pe care a creat-o prin și din cuvinte, întrucât ni se pare extrem de convingătoare, de limpede și de pilduitoare. În opinia sa, „omul înflorește și se împodobește în și prin *cuvânt*. El – *cuvântul* –

BDD-A6411 © 2008 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:17 UTC)

desferecă puterile gândului şi ale simţirii. El mijloceşte alcătuirile acelui liman al sufletului care se cheamă *Poezie*. Fiinţa umană se bucură de alaiul *cuvintelor*, înconjurându-le cu o neistovită uimire şi simţind – în ele – unul din cele mai nobile privilegii ale sale”[3]. Iar în altă parte, ţine să precizeze: „Necontenita «stare de veghe alături de cuvânt»-ul românesc înseamnă pentru mine o deprindere veche, o a doua natură. Răzbind rigorile «cojii», despic firea intimă a vorbelor limbii române până la «miezul» lor, pe care îl ştiu pufos şi dulce. Mă ajută – în această întreprindere anevoioasă – cunoaşterea latinei, fără de care dobândirea perspectivei istorice verticale – singura valabilă pentru investigarea ştiinţifică a românei – este imposibilă. Tot dinspre «sevele clasicităţii» îmi vine şi acea «pedagogică prudenţă, refuz al modei şi al aventurii», de care vorbeşte atât de pătrunzător Şerban Foarţă. Limba română şi «creşterea» ei constituie, în ochii mei, o problemă de interes naţional, aşa încât nu-mi pot îngădui să o tratez într-un limbaj criptico-formularistic, cu o terminologie bombastică şi snoabă. Nu uit, totodată, că «módele» au o singură (dar...fatală) slăbiciune: mor tinere”[4]. Găsim aici, formulată în termeni care sfidează rigoarea semantică a terminologiei ştiinţifice, dar care nuanţează şi potenţează semnificativ înţelesul comunicării, un fel de „ars linguistica” personală, pe care o învederează tot ceea ce a scris şi a rostit Profesorul despre poezie, despre limbajul artistic şi despre limba română în ansamblu.

Se ştie că există două tipuri de stilistică: una lingvistică, întemeiată de Ch. Bally, şi alta literară sau estetică, iniţiată de Karl Vossler şi practicată, între alţii, de Leo Spitzer şi Roland Barthes. Cele două direcţii de cercetare a limbajului artistic s-au manifestat şi în stilistica românească, probabil nu la fel de tranşant diferenţiate ca în stilistica europeană. Distingem totuşi o direcţie preponderent lingvistică, reprezentată de Iorgu Iordan şi de alţi lingvişti, precum Gheorghe Ivănescu, Ştefan Munteanu, Dumitru Irimia, Ileana Oancea, Mihaela Mancaş etc., şi alta preponderent literară, reprezentată de Tudor Vianu, D. Caracostea ş. a.

Prin metoda de lucru şi mai cu seamă prin rezultatele cercetărilor, profesorul G. I. Tohăneanu se situează între cele două categorii de stilisticieni. Înzestrat cu o impresionantă capacitate de înţelegere a cuvintelor aşezate în context poetic, Domnia Sa a practicat o stilistică de tip impresionist, slujită însă de o vastă cunoaştere a limbilor română şi latină. De aceea, profesorul G. I. Tohăneanu se individualizează evident în raport cu ceilalţi cercetători ai limbajului artistic românesc.

În acest sens, Al. Niculescu afirma că „G. I. Tohăneanu se aventurează în domeniile stilisticii poetice, ale versificaţiei, ale descoperirii

[3] G. I. Tohăneanu, Teodor Bulza, *O seamă de cuvinte româneşti*, [Timişoara], Ed. Facla, 1976, p. 44.
[4] *Interviu cu G. I. Tohăneanu*, consemnat de G. Dinu, în „Orizont”, 1987, nr. 29, p. 3.

BDD-A6411 © 2008 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:17 UTC)

rezonanţelor semantice ale cuvântului în vers, valorificând, în termeni moderni, ceea ce filologia clasică îl învăţase, cu mulţi ani în urmă, în Universitatea din Bucureşti [...] Poezia, limbajul şi regulile ei sistematice, dar mai ales limba română din care se construia poezia au fost domeniile predilecte de cercetare ale profesorului de latină, G. I. Tohăneanu”[5]. Metoda sa de cercetare, prin care examinează până la detaliu legăturile „limbii române (comune, regionale, arhaice, popular-vorbite, argotice) cu limbajul prelucrat al poeziei [...], face să profite nu numai estetica poeziei, ci şi estetica limbajului”[6]. Întotdeauna însă, cercetările sale se întemeiază pe cărţile de referinţă fundamentale: tratatele şi dicţionarele explicative şi etimologice ale limbii române. De aceea, conchide Al. Niculescu, „Nu se poate face istoria poeziei româneşti, istoria limbii române, fără a citi cu luare-aminte studiile lui G. I. Tohăneanu”[7]. La rândul său, Theodor Hristea consideră că profesorul G. I. Tohăneanu este „un profund cunoscător al vocabularului românesc” şi că „excelează mai ales ca stilistician de o rară finețe, profunzime şi originalitate”, fiind, după opinia sa, „cel mai subtil stilistician român în momentul de faţă”[8].

Obiectul de studiu predilect al Profesorului a fost, întotdeauna, limbajul artistic al poetului „nepereche” al literaturii române. Cele trei cărţi: *Studii de stilistică eminesciană* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1965, 189 p.), *Expresia artistică eminesciană* (Timişoara, Editura Facla, 1975, 259 p.) şi *Eminesciene (Eminescu şi limba română)* (Timişoara, Editura Facla, 1989, 316 p.), la care se adaugă zeci de studii risipite în revistele de specialitate, i-au adus notorietatea în domeniul eminescologiei, aşezându-l între cei mai avizaţi şi mai originali cecetători ai operei poetului naţional. Referindu-se la volumul apărut în 1989, Mircea Mihăieş afirmă: „Istorică şi, totodată, prospectivă, analiza profesorului Tohăneanu îmbină metodele şi criteriile criticii stilistice cu cele ale analizei comparatiste, într-o sinteză deosebit de originală [...]. G. I. Tohăneanu rămâne credincios unei idei, unei convingeri: aceea a unicităţii creaţiei eminesciene. Pornind de aici, vasta sa cultură, cunoaşterea în amănunţime a evoluţiei literaturii şi a ideilor literare nu sunt decât argumente în favoarea unui demers exegetic exemplar. Dacă adăugăm tuturor acestor atuuri de natură obiectivă şi unul de natură inefabilă – talentul real, scriitoricesc al lui G. I. Tohăneanu – vom înţelege mai bine de ce azi el se află între cei mai buni eminescologi”[9].

---

[5] Al. Niculescu, *lucr. cit.,* p. 364-365.
[6] *Ibidem,* p. 366.
[7] *Ibidem.*
[8] Th. Hristea, *lucr. cit.,* p. 249.
[9] Vezi „Orizont”, 1989, nr. 13, p. 9.

BDD-A6411 © 2008 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:17 UTC)

Aspectele esențiale ale artei „neîntrecutului humuleştean": oralitatea, narațiunea, dialogul, descrierea, portretul, sinonimia, limbajul aluziv şi mijloacele stilistice ale participării sunt analizate, dintr-o perspectivă inedită şi cu o surprinzătoare pătrundere a semnificațiilor, în *Stilul artistic al lui Ion Creangă* (Bucureşti, Editura Stiințifică, 1969, 235 p.; ediția a II-a, Timişoara, Editura Anthropos, 2001, 1994). Despre acest volum, care se rânduieşte între cele mai valoroase şi mai ample contribuții la studiul expresivității limbajului artistic folosit de Ion Creangă, Mircea Anghelescu spunea: „Tohăneanu a scris o carte despre stilul lui Creangă şi nu o carte despre stil, exemplificată cu citate din Creangă; elev şi întrucâtva urmaş al stilisticii lui Tudor Vianu, G. I. Tohăneanu îşi circumscrie cercetarea sa operei căreia i se consacră, fără artificii [...], cu o înțelegere profundă a substanțelor alcătuitoare şi a sevelor din care urcă, într-o ultimă fază, opera în sine, ca o rezultantă a unui îndelungat proces de distilare şi de sublimare artistică a limbii, tradițiilor şi experiențelor poporului. Acest tip complex şi personal de cercetare nu este posibil decât în aria talentului şi a sensibilității, care fac dintr-un simplu cititor un descoperitor de sensuri, un creator original alături de scriitor. Meritul cărții este de a ne ridica până la această înțelegere, adăugând încă ceva la cunoaşterea noastră, veşnic incompletă, despre frumusețile şi adâncimile operei clasicilor noştri"[10].

Întinsa şi fascinanta operă sadoveniană a exercitat întotdeauna o atracție fără hotar asupra stilisticianului şi stilistului G. I. Tohăneanu. Cartea sa *Arta evocării la Sadoveanu* (Timişoara, Editura Facla, 1979, 268 p.) este, aşa cum subliniază Mihaela Mancaş, o „cercetare erudită a unui frecventator asiduu şi extrem de informat privind opera lui Sadoveanu", dar care „reuşeşte să nu fie seacă sau excesiv factologică, dând dovada unei deosebite sensibilități în interpretarea textului literar [...]. Analiza comparativă a sensurilor, etimologia cuvântului, includerea sa în contexte specifice şi inedite, paralelismul cu celelalte limbi romanice sau cu situația din limba veche sunt procedee de analiză care se completează reciproc, închegând în cele din urmă o viziune personală a autorului asupra operei analizate"[11]. În opinia lui Constantin Ciopraga, acelaşi „volum al lui G. I. Tohăneanu, venind după o apreciabilă experiență în materie, relevă mai mult decât studiile sale consacrate lui Eminescu şi Creangă [...] o vibrație personală asociată erudiției. Se simte necontenit dragostea pentru obiect, încât cartea se citeşte nu numai cu profit ştiințific, dar şi cu satisfacție estetică"[12].

[10] Vezi „ Revista bibliotecilor", XXVIII (1970), nr. 2, p. 119.
[11] Vezi *Limbă şi literatură*, vol. I, 1980, p. 144.
[12] Vezi „Convorbiri literare", 1980, nr. 12, p. 3.

BDD-A6411 © 2008 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:17 UTC)

În sfârşit, o serie de nouă cărţi: *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică şi versificaţie* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976, 265 p.), *O seamă de cuvinte româneşti* (Timişoara, Editura Facla, 1976, 171 p., în colaborare cu T. Bulza), *Cuvinte româneşti* (Timişoara, Editura Facla, 1986, 267 p.), *Dicţionar de imagini pierdute* (Timişoara, Editura Amarcord, 1995, 272 p.), *„Viaţa lumii" cuvintelor. Vechi şi nou din latină* (Timişoara, Editura Augusta, 1998, 335 p.), *Neajungerea limbii. Comentarii la* ***Ţiganiada*** *de I. Budai-Deleanu* (Timişoara, Editura Universităţii de Vest, [2001], 212 p.), *Scrisori din roase plicuri* (Timişoara, Editura Eubeea, 2002, 304 p.), *Surugiu la cuvinte* (Timişoara, Editura Amphora, 2004, 192 p.), *Lampa de lîngă tîmplă* (Timişoara ,Editura Amphora, 2005, 255 p.) se constituie într-o istorie inedită a vieţii cuvintelor, a evoluţiei şi înnobilării sensurilor acestora, de la origini până azi, prin strădania cărturarilor şi prin inspiraţia poeţilor. Iată numai trei dintre aprecierile consemnate în numeroasele cronici şi recenzii care au marcat apariţia volumelor pomenite mai sus: „G. I. Tohăneanu stăpâneşte definitiv datele lingvisticii şi a adunat informaţii despre majoritatea operelor literare din trecut şi din prezent. Aceasta l-a ajutat să stabilească istoria cuvintelor, nu numai radicale, ci şi derivate şi compuse, să discute etimologia şi diferenţele de înţeles între etimoane şi formele actuale"[13]. Referindu-se la substanţa volumului *O seamă de cuvinte româneşti*, Şerban Cioculescu spunea, între altele: „cele 73 de cuvinte sunt magistral tălmăcite în mai toate înţelesurile lor, din vechime până în zilele noastre, întrucât ele variază ca şi oamenii care le-au născocit şi le întrebuinţează fără a le şti toate tâlcurile [...]. Citiţi cartea cu «o seamă de cuvinte româneşti», o adevărată desfătare pentru iubitorii limbii noastre"[14]. Simţindu-l aproape prin gând, prin faptă şi prin trăire sufletească, Nicolae Manolescu mărturiseşte: „Critic literar fiind, am toate motivele să mă bucur de «pledoaria» lingvistului G. I. Tohăneanu în favoarea «alianţei indelebile dintre ştiinţa limbii şi realitatea lingvistică, pe de o parte, iar pe de alta, [dintre] ştiinţa literaturii şi creaţia literară», mai ales că ea nu este întâmplătoare la autorul *Cuvintelor româneşti*, care, de ani şi ani, s-a consacrat studierii domeniului de graniţă dintre cuvânt şi arta cuvântului, al versificaţiei şi al stilisticii"[15].

Recunoaşterea valorii deosebite a savantului şi a operei sale este confirmată şi de prestigioasele premii cu care a fost răsplătit, şi anume: *Premiul „Timotei Cipariu"* al Academiei Române pe anul 1965 pentru prima sa carte publicată: *Studii de stilistică eminesciană*, premiul Uniunii Scriitorilor pe 1979 pentru *Arta evocării la Sadoveanu*, *Marele premiu*

[13] Al. Graur, *Cuvinte româneşti*, în „România literară", 1987, nr. 17, p. 8.
[14] Vezi „ România literară", 1977, nr. 24, p. 7.
[15] Vezi „.România literară", 1986, nr. 25, p. 9.

BDD-A6411 © 2008 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:17 UTC)

„Mihai Eminescu” al Uniunii Scriitorilor din România, în anul 1989, pentru cărțile şi studiile de eminescologie, *Marele premiu al Inspectoratului Județean pentru Cultură Timiş* pentru traducerea *Eneidei* (1994), *Marele premiu al Municipiului Timişoara* pentru întreaga operă ştiințifică, acordat, în 1995, cu prilejul sărbătoririi a şapte decenii de viață, *Diploma de onoare* pentru merite excepționale în studierea şi promovarea operei eminesciene, conferită de Consiliul Rectorilor din Centrul Universitar Timişoara (1989), *Medalia comemorativă „150 de ani de la naşterea lui Mihai Eminescu”* (2000), Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de comandor, conferit de preşedintele României pentru realizări artistice şi promovarea culturii (2000), Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de cavaler (2002). În anul 2000, a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universității „Dunărea de Jos” din Galați, iar în 2002, a devenit *cetățean de onoare* al municipiului Timişoara.

Toate aceste distincții sunt semne de respect şi apreciere publică de care puțini dintre lingviştii români au avut parte, iar onoarea ce i s-a dat profesorului G. I. Tohăneanu s-a rasfrânt, desigur, atât asupra filologiei timişorene, cât şi asupra lingvisticii româneşti, sporindu-le prestigiul ştiințific şi cultural.

BDD-A6411 © 2008 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:17 UTC)